

ՊՐԱՌԱՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչ որ անմահ կը մնայ մեռնող տա-
րիներէն՝ զրական կեանքն է. հայ զրա-
կանութեան մէջ անմահութեան սահմա-
նուած գործ մ'է անշուշտ թ. Ազատեանի
«Փառասնակ»ը, Ակն թաղաքի հոգին՝ հին
ու պատմական, սակայն հայ մամուլին
ընծայուած զրական — գեղարուեստական
նոր յղացումով մը՝ համակ արդի. արդի
իր լեզուն՝ գաւառի բնադրուածով, արդի՝
իր խորքը, արդի՝ նաև գիծերն ու պատ-
կերները որ զըջի արուեստին կը թարգ-
մանեն այդ քնարի լեզուէն խորհրդաւոր
արձագանքները զուարթ ու տխուր միան-
գամայն:

Երկուք եւ հոն հետեաբար հեղինակ-
ները մին քառերու խտացումով, միւսը
գիծերու համադրութեամբ, և երկուքն ալ
զարմանալիօրէն ներդաշնակ, գաղափար-
ներու հպումով սիրային պատկերը կը
գծեն հեռաւոր աղբիւրի մը որ կը ցամբի,
սէրերու՝ որ ասելով թեան զոհ կ'երթան,
կեանքի մը որ լոյսի և դաւարութեան
ժպիտը կը կորսնցնէ. կը ցամբի աղբիւրը,
կը մարի լոյսը, ազագուն ու զօսացած է
զալարութիւնը, ու կը մնայ յիշատակը
սիրուն, տխրագին, սրտակեղք և յուսա-
հատ քանի որ հոն «կ'ընդհատի երգը...
լուծիւնն է որ կը հծծէ յախտնական
լարերով և այդ ուրախութիւնները պար-
փակող վայրերուն վրայ մեկնողներուն
հոգին կը թեւածէ ծաղիկ ու կապարագոյն
աղջամուղջի մը պէս» (էջ 9)։

«Փառասնակ» ին մէջ իրականութիւնն
ու պատկեր հիւստած են միասին. սակայն
զմուռը չէ զանազանիլ այլարանութիւնն
իրականութենէն:

Ականակիտ ու զովահամ աղբիւրի մը
ծովացած աւազանին քով գործիւտ կա-
նաչութեան վրայ ընկողներուն, ուր հին-
օրեայ թիթիկները կը ստուերեն մեղմօ-
օրէն, ինչ անոյշ են դաշտային իրախ-
մանները, ուր մանուկ ու ծեր, հարս ու

փեսայ կ'երգեն ու կ'երագեն, խորհրդա-
ւոր է «Փառասնակ» ի աւագանը ուսկից
«ստողեր» ալ կը ծնին ու «արնագոյն
ճառագայթներ կ'արձակեն դէպ ի վեր»
և «ծորակները կը վառին» և «աղբիւր-
ներու խմբերը, ծիրանի գօտիի մը պէս,
մեղմօրէն կ'իյնայ նրբաստուեր պայծա-
ռութեան մէջ մեռնելու» (էջ 10)։

Ինչպէս երգը մեռած՝ աւանդութիւնն
ալ կը թողու իր հոգին թրթռալով սա-
ւառնիլ անոնց քով որ դեռ կ'ապրին ու
կ'երգեն:

Ակնի խորհրդաւոր «Փառասնակ» ի շուն-
չին մէջ «Հարսնփոխ»ը աւելի քան զհոս
մին է, ուր արեւելեան մույլօրէն խոր-
հրդաւոր տեսարան մը կայ հոգեցունց
ազգեցութեամբ, Հեղինակը սիրային քնա-
րով կ'անմահացնէ այդ վէպը իր հոգեբա-
նական կիսալոյս պատկերին մէջ չափա-
զանց նուրբ և ազգեցիկ, «Հարսնփոխ»ը
ազգային քնարերգակ գործի մը լուսագոյն
ատաղձն է, որուն ամբողջութիւնը հայ
տրամին ցոլացումն է կարծես:

«Աղբիւրին ոսկին» ալ արեւելաշունչ
հէքեաթային աւանդակ մ'է. հոս ալ
հայկական խիստ ձմեռն է որ անարկու
կը դառնայ տարած զոհերով. հոս ալ
հարսերու վէպը կայ, անյայտացումը:

Ազատեան հեղահատ կ'ուրուագէ տրիս-
րերգակ շնչով «Գեղի Կաղանդ»ը «Գեղի
իրիկուններ», «Գաւրնային յուշեր»,
«Գեղի Զատիկ», այո՛ միշտ գիւղի՝ ուր
աւելի բնութիւն կայ, աւելի խորհուրդ,
աւելի երգ կայ, երգը նուրբ և սրտաշոյշ.
թայց Համաստեղի գիւղը չէ հոս իրապաշտ.
Ազատեան կեանքէն ու ապրումէն աւելի
անոր թրթռացումն է որ կ'երգէ, մեռնող
օրուան վերջալոյսին պէս բեկբեկ ու երեր՝
անհունօրէն խորհրդաւոր. իրերն ու կեանս

1. Հեղ. Թորոս Ազատեան. ապ. Կ. Պոլս. 1929
(էջ 117, գեղանկարից՝ Միլթոն Փէյպսեան):

քը իր քով վերացած, հոգիացած են ու վերջապէս յիշատակներ. «Հայրենի՛ր յուշեր, ձեր, ձեր վերապրումը տարիներ ետքը, մեր հոգիները կը տանի ունկնդրելու սըրտառու ինդեղիներու ձայնին, որ կը բխի անցեալի խորունկէն, հեռաւոր երկնքի մը տակ...» (էջ 42):

«Ջուխտակ ձիւտոր»ը չափազանց յուզիչ աւանդավէպ մ'է, Ալկիի յատուկ կենցաղէն առնուած, կենցաղ մը որուն վերլուծումը բրած է այնքան յստակօրէն Տիար Արշակ Զօպանեան, վերլուծում մը որ «Փառասնակ»ի յառաջաբանը կը կազմէ. հոն մայր, որդի, հարս որքան սիրող ու սիրուած, նոյնքան տխուր ճակատագրի վերապահուած են, պաշտուած լոյսեր որ իրարու բերբրէն կը խուսեն անհետանալով Պանծանօթին ու խաւարին մէջ:

Վերջին և մեծ դրուագը «Փառասնակ»ին՝ «Վերադարձ»ն է, գէթ մէկը այն շատ չուսմանքէն վերջ, վերադարձ մը որ երկար տարիներու սրտի մորմոքն ու անձկութիւնը՝ անխառն ուրախութեան կը փոխէ: Ու այս դրուագով կ'աւարտի «Փառասնակ»ը:

*
* *

Ազատեանի հոգեբանութիւնը այդ «Փառասնակ»ին մէջ հայրենապաշտութիւնն է, պաշտումը իր գիւղի կեանքին, գիւղի երգին, գիւղի աւանդավէպերուն իրենց սիրային ու գողտրիկ շրջանակին մէջ. ահա ինչ որ կարկառուն և տպաւորիչ կը մնայ ընթերցողին յուշին մէջ ու կը ծնի իսկոյն զգացումը վերլիշելու կեանքը որ մարեցաւ, վերլիշելու և անոր խորումով ապրելու. այսպէս «Փառասնակ»ը կը մնայ իբրեւ Ալկիի յաւերժական թրթրացում մը հայ հոգիներուն մէջ. դրուագ մը հայ կեանքի պատմութեան զոր զիտաց ի հեղինակը այնքան նրբօրէն ընդելուզել արեւելաշունչ հիմաւորաց աւանդութիւններով:

Գործին մէջ ցիր ու ցան ժողովրդական երգերը, այնքան նրբարուեստ, անկեղծ և

զգայուն անմեղ ու տիրանոյշ, լաւագոյն նուէրն են հայ գրականութեան զորս, ազուցած է իր գործին շատ բնական ոճով մը:

Ինչ որ նկարագիր է հանդիսական օրերու, ինչպէս «Գիւղի կաղանդ», «Գիւղի Զատիկ» են պարզ և անկեղծ կը մնայ. իսկ ուր աւելի խանդ, երեւակայութիւն և զգացումի արտագեղում կայ և պատկերներու նուրբ յօրինուածք «Հարսնիփոխ»ն է, «Աղբիւրին ոսկին», «Ջուխտակ ձիւտոր»ը ինչպէս և «Վերադարձ»ը, ասոնք խորհրդաւոր ու տխրօրէն սիրային տպաւորութիւն մը կը թողուն իրենց ընդհանուր գծին մէջ, ու կ'աւարտին՝ յատկապէս առջի երեքը՝ յուսակտուր կսկիծ մը և սարսուռ մը թողլով որ ունայնութեան մէջ կը մահանայ:

Իսկ Քէչպապճեանի գրիչը որ «Փառասնակ»ը կը գեղունկարեւ համակ լոյս է՝ թանձր ու մութ շերտերու քով. ամբողջովին թրթրացում, համակ փոփրացում զահաւէժ հողանի պայծառութեամբ, որ ծնունդ կու տայ խորհրդական լինելու՝ դարձեալ խաղուն, դարձեալ երերուն որ կ'երթայ կ'անձկանայ և մեղմօրօր կ'ամփոփուի հեռանկարին մէջ ինչպէս արիւնոտ իղձն հայուն, ինչպէս աղի արցունքը մեր որբերուն ծով աչքերէն խուսափող որ իր գնացքին հետ կը տանի սէր և ատելութիւն, աղօթք ու վրէժ միանգամայն և հուսկ աչքէջ կը խուսէ խորհրդաւոր անհետացումով մը, ինչպէս զաղթականները մեր, ինչպէս ճակատագիրը մեր վաղուան:

Մեր յարգանքն ու գնահատութիւնը Պ. Ազատեանի իր սիրուն գործին համար, նորանոր յաղթանակ գրական ասպարէզին մէջ. ինչպէս մեր զմայլանքը Պ. Քէչպապճեանի ճարտար ու գիւտաւոր պատկերացումներուն. մին և միւսը՝ գեղեցիկ Ալկիի պանծալի զաւակներ, թող հայրենի յիշատակներն անմահացնելու օրինակ ըլլան ամէն անոնց որ հայ պատմութեան համար սիրելի և արժանաւոր դրուագներ ունին:

Հ. Ե. ՓԵՏԻՅԵԱՆ

